

Podmaniczky László:

Mezőgazdaság – élelmiszeripar – agroökológia

A mezőgazdaság és az élelmiszeripar problémáit tekintve általában azt lehet mondani, hogy nem kellene (vagy csak nagyon körültekintően) beavatkozni a piaci folyamatokba. Ugyanis a mezőgazdaság összes problémájának megoldása – szerintem – alapvetően a piactól várható és nem a kormánytól. Vegyük sorba ezeket:

Tulajdonviszonyok: a rendszerváltást követően jelentős átalakulás történt a mezőgazdasági üzemszerkezetben. A kárpótlási törvények révén – ha vontatottan is – átalakult az addigi termelészövetkezeti, állami gazdasági rendszer. (A vontatottságot alapvetően az magyarázta, hogy a 90-es évek elejére nagyjából elfogadottá vált a tsz-es világ, nem mutatkozott valós társadalmi igény ennek megváltoztatására. A politika teremtette ezt meg...). Voltak elképzelések a nyugat-európai családi gazdasági modell kialakítására, de ehhez igazából akkor sem voltak és most sincsenek meg az adottságaink. Lett viszont rengeteg törpebirtok, mellettük pedig néhány, de növekvő számú nagyüzem. Pont a közepe, a 100 ha körüli („családi”) üzemnagyság a legritkább. Azóta folyik a koncentráció, azaz csökken a mezőgazdasági üzemek összes darabszáma úgy, hogy közben egyre több a nagyüzem. (2000 és 2013 között a mezőgazdasági üzemek száma 50 százalékkal esett vissza, miközben az általuk művelt mezőgazdasági terület mérete nem változott jelentősen.) Sok érvet lehetne felhozni a családi gazdaságok mellett, és ehhez akár kormányzati intézkedéseket is lehetne társítani. Azonban úgy látom, hogy Magyarországon nincs hagyománya annak, hogy a családdal, mint üzleti szervezettel számoljunk. Semelyik ágazatban nem vált meghatározóvá, miért pont a mezőgazdaságban lenne az? A nyugat-európai országokban – hozzánk viszonyítva – érzékelhetően jelentősebb a családi vállalkozások részaránya és nem csak a mezőgazdaságban. Én ezt tapasztaltam, főleg Olaszországban.

Felvásárlási és értékesítési szövetkezések: Ezek működését nem a kormányzati szándék akadályozza, hanem az együttműködésre irányuló szándék/készség hiánya. Személyes tapasztalatom is az, hogy amikor a szövetkezést (akár beszerzésit, akár értékesítésit), mint gazdaságilag jó lehetőséget előhozzuk, mindig elutasítással találkozunk. Különösen a beszerzések esetében döbbenetes ezt látni, mert nyilvánvaló, hogy más árat lehet elérni, ha valamiből többet veszünk. Ezen a beidegződésen változtatni csak hosszú évtizedek (évszázadok...) alatt lehet (ha egyáltalán) talán azáltal, hogy tevőlegesen erősítjük a helyi, közösségi döntéshozatali rendszereket még akkor is, ha a központ döntéshozatali mechanizmusok sokkal hatékonyabbnak (gyorsabban működőknek) mutatkoznak. Látható, hogy jelenleg éppen nem ez zajlik, és mindig lehet találni elég indokot, hogy miért is nem.

Ukrán gabona, exporttámogatások: „Nagy István agrárminiszter szerda este megjelent rendelete értelmében 'az Ukrajnából származó kukorica megnövekedett behozatala miatt elszenvedett gazdasági veszteség részbeni kompenzációja céljából' rendkívüli, vissza nem térítendő támogatást kaphatnak azok, akik egységes területalapú támogatásra jogosult,

legfeljebb 500 hektáros területükön legfeljebb 100 hektáron termelnek kukoricát. A keret legfeljebb 15,93 millió eurónak megfelelő forintösszeg.”¹

Ez az ukrán helyzet annyira egyedi, hogy erre nemigen lehet kormányzati stratégiát készíteni. Ukrajna és Oroszország – hozzánk képest – elképesztően nagy területen termeli szinte ugyanazt, mint mi (főleg gabonaféléket és napraforgót). Ezt eddig is tudtuk, de valahogy megúsztuk, mert másfelé (főleg Afrikába) értékesítettek. Most ezek az értékesítési utak sérültek a háború miatt és az alternatív utakon nyilván mi és a lengyelek vagyunk az első állomások. A problémán nyilván segítene, ha nagyobb feldolgozó kapacitással rendelkeznénk, vagy jelentősebb lenne az állatállományunk. Ezekben az esetekben még akár örülhetnénk is az Ukrajnából jövő olcsó alapanyagoknak. Mivel Magyarországon az alapanyag-termelés a domináns, ezért a háború miatt kialakult helyzetben indokolt a kormányzati beavatkozás (ami meg is történt).

Hazai feldolgozás: A nagyobb fokú hazai feldolgozásra kellene törekedni, ez nem kétséges. Ma is elfogadhatónak tartom azt, amit 2010-ben, a Zöld gazdaság c. kötet „A környezetbarát mezőgazdaság” című fejezete bevezetésében írtunk: „Magyarország kiváló adottságait nem jól használjuk ki, mert a mezőgazdaság termelési szerkezete elavult. Nem történtek meg a bel- és külföldi piac változását követően a szükséges szerkezeti módosulások (túl sok a gabona, amit nehéz értékesíteni vagy az állattenyésztés révén hasznosítani alapvetően amiatt, mert az utóbbi évtizedekben jelentős változások történtek a fogyasztási szokásokban). A főként alapanyag-termelésre koncentráló mezőgazdaság kevés hozzáadott értéket produkál, emellett környezeti és foglalkoztatási teljesítményei is gyengék. Javaslatunk szerint gyökeres változásokra van szükség a mezőgazdaság termelési szerkezetét illetően: a nagyobb hozzáadott értéket képviselő, közvetlen fogyasztásra alkalmas termékek előállítására kellene koncentrálnunk.” Azóta persze sok minden változott (pozitív irányban is, hiszen számos élelmiszer feldolgozó létesült), de az, hogy *alapvetően* élelmiszer alapanyag (gabona) termelők vagyunk, nemigen módosult. Itt megint kevés lehetőséget látok kormányzati szinten, hiszen a támogatások jelentős részét fordítják a feldolgozási kapacitások bővítésére. A problémát (hogy miért nem nagyobb arányú a feldolgozás) szerintem inkább a következő tényezők okozzák:

- Az élelmiszer feldolgozás az alapanyag termeléshez képest a legtöbb esetben bonyolultabb folyamat, speciális ismereteket igényel, amikkel a termelők általában nem rendelkeznek.
- Abban az esetben, ha a termelés és a feldolgozás több vállalkozás keretében valósul meg, elengedhetetlen közöttük az együttműködés (de valójában ez még egy üzemen belül is igaz). Az együttműködések korábban említett nehézségei itt is érvényesek.
- A feldolgozott termékek az alapanyagokhoz képest sokkal bonyolultabb marketing munkát igényelnek (gondoljunk csak arra, hogy létezik-e „brand”-je egy termelői tejnek, és mit lehet kezdeni egy olyan sajttal, aminek nincs?).
- A hazai piac mérete viszonylag kicsi, de nemzetközi porondra kilépni eddig is csak kevesen tudtak. Viszonylag jól mennek a „háztáji” mennyiségű értékesítések, elsősorban a termelő/feldolgozó helyi ismertsége és elfogadottsága miatt. Sokkal nehezebb a helyzet akkor, amikor a mennyiség már egy valós versenypiacra történő kilépést igényel.

¹https://hvg.hu/gazdasag/20230914_gabona_unios_tamogatas_ukran_gabonaimport_kukoricatermelok_komp_enzacio

- A feldolgozási kapacitások létesítése általában beruházással jár, ami komoly finanszírozási problémát jelenthet. Ebben sokat segíthetnek a támogatások, de Nyugat-Európában már egyre inkább a különféle banki hitelkonstrukciókban gondolkodnak, ahol az EU-s támogatások nem a kedvezményezettnek landolnak, hanem a bankok kockázatait csökkentik. Való igaz, hogy ez már nem ingyen pénz, hiszen vissza kell fizetni, de ha egy – akár induló – vállalkozás nem tud ezzel számolni, akkor inkább bele sem kell kezdeni. Az ebbe az irányba való kormányzati elmozdulás nálunk is öröndetes lenne, mert az így felszabaduló és támogatásokban megjelenő közpénzeket valódi közcélokra (környezet- és természetvédelemre) lehetne fordítani (maradva csak az agrár-tárca által felügyelt keretnél).

Többen arra vezetik vissza a problémákat, hogy az élelmiszeripar nagy része külföldi kézbe került, a külföldi élelmiszerláncok pedig jelentős részben külföldi termékeket hoznak be. Szerintem nem lenne jó adminisztratív eszközökkel megakadályozni a tőke mozgását. Ráadásul, a magyar élelmiszeripar – tudomásom szerint – sosem volt erős, mivel – ahogy írtam – az alapanyag termelés volt a meghatározó (és még mindig az). Tulajdonképpen a Pick és talán a tokaji bor tudott nemzetközi szinten megjelenni. De a tokaji sem tekinthető innovatív terméknek, mert csak kihasználjuk a tokaji térség különleges klimatikus adottságait. Ahol hasonló adottságok vannak, ott ugyanúgy megcsinálják a borukat. A Pick szalámi tényleg jó, de azért azt nem sikerült elérnünk vele, mint amit az olaszok elértek a parmezán sajttal. Egyébként a problémát nem elsősorban a feldolgozott termékeknél látom, hanem pl. a friss fogyasztásra behozott zöldségeknél és gyümölcsöknél. Itt több lehetőségünk volna, mert ha sikerül nagy mennyiségben és jó minőségben ezeket előállítanunk, akkor biztosan lehet számítani a külföldi élelmiszerláncokra, mint vevőkre. (Több esetben is hallottam arról, hogy forszírozzák a helyi termékekre való támaszkodást, sőt, regionális beszállítói-elosztási rendszerekben gondolkodnak).

Az élelmiszer árak emelkedése

Az élelmiszer árak az utóbbi két évben drasztikusan emelkedtek. A „drasztikus” szó nem túlzás, hiszen az inflációs ráta (mely szintén elég magas) több mint kétszeresével drágultak az élelmiszer árak. A folyamat okait illetően azonban eléggé tanácstalanok vagyunk. Vajon miért nem állt meg a drágulás az általános infláció határánál? A válasz előtt annyit előrebozsáthatunk, hogy a probléma jól példázza egyfelelől a mezőgazdasági és élelmiszeripari szektorok bonyolultságát, másfelől a piaci folyamatokba „belenyuló” kormányzati intézkedések kockázatosságát.

A folyamat a mezőgazdasági termékek termelői árának növekedésével indult még 2021-ben. Az előző évihez képest meglehetősen magas (kb. 50 %-os) áremelkedés okaiként az elemzők a következő szempontokat említik:

- az energiaárak emelkedése;
- a szárazság miatt bekövetkezett termék mennyiség csökkenés;
- a bérköltségek emelkedése a koronavírus-járvány utóhatásaként kialakult munkaerőhiány és a minimálbér emelkedése miatt;
- a kínai sertéspestisjárvány lezajlását követő sertés- és takarmányárak növekedése.

A fenti tényezők – jóllehet sokszor egymást erősítve fejtik ki hatásaikat – mégsem magyarázzák teljeskörűen az élelmiszer áremelkedéseket. Ehhez ugyanis nemcsak a termékek (az áruk) piacán, hanem a másikkal, a vevők piacán is változásokra volt szükség. Az történt ugyanis, hogy kereslet bővülés jelentkezett, a következő tényezők miatt:

- bővültek a lakossági megtakarítások azáltal, hogy a koronavírus-járvány alatti korlátozások miatt – akkor – kevesebbet lehetett költeni, így nőtt az elkölthető pénz mennyisége;
- jelentősen nőtt az elkölthető jövedelem a választások előtti kormányzati transzferek miatt is.

A fenti két ok miatt hiába vezettek be árstopot néhány termék esetében, ennek költségét a kereskedők be tudták építeni más termékek áraiba, így voltaképpen a termelői áremelkedéseket át tudták terhelni a fogyasztókra. Sőt, kihasználva, hogy a vevők elégséges jövedelemmel rendelkeztek ahhoz, hogy a termékeket magasabb áron is megvegyék, szinte minden termék árát emelték, hiszen a zavaros piaci viszonyok között senki nem tudta átlátni, hogy mely termékénél indokolt és melyiknél nem az áremelkedés. Ez pedig elindított egy olyan folyamatot, amibe a termelők is beszálltak, mivel „vérszemet kaptak”, mondván, ne csak a kereskedők élvezzék a vevők csökkent árérzékenységének az előnyeit. Így aztán ők is árát emeltek. Ennek az lett az eredménye, hogy a hazai mezőgazdasági termelői árak elszakadtak a nemzetközi (tőzsdei) áráktól, azoknál jóval magasabbak lettek. Mivel jár ez? Egyfelől – és ez a pozitív oldala a dolognak – kellő mennyiségű belföldi termék kínálatot eredményez, hiszen a magasabb árak miatt érdemesebb itthon eladni, mint exportálni. Másfelől viszont az export visszaesése jelentős problémát jelent, hiszen a magyar mezőgazdaság alapanyag termelése jóval több annál, mint amennyit a hazai piac fel tud venni. Ugyanis amennyiben magasabb a hazai ár, mint az export ár, akkor inkább itthon adnak el. De nem tudnak akármennyit, mert a hazai piac nem tudja az összes mennyiséget felvenni, ergo muszáj (lenne) exportálni.

A mezőgazdasági alapanyag export mindig is jelentős volt (elsősorban a gabonafélék tekintetében), ennek visszaesése komoly problémákat jelenthet a mezőgazdaság finanszírozásában. Hosszú távon a magas árakat azért sem lehet tartani, mert amennyiben az import alacsonyabb árát eredményez, a kereskedők nem fogják a hazai, magasabb árú termékeket beszerezni. Már csak azért sem, mert a vásárlók árérzékenysége is emelkedik, köszönhetően a magasabb energia- és általános megélhetőségi költségnövekedésnek. A korábban felhalmozott többlet vásárlóerő eltűnőben van.

A tanulság mindebből számomra elsősorban az, hogy piacgazdasági környezetben, egy nyitott gazdaság esetében a gazdaság működése tekintetében meghatározó szerepük van az áraknak, melyek – normál körülmények között – a piaci verseny révén alakulnak ki. Az államnak fontos szerepe van ebben a folyamatban: a piaci verseny megfelelő körülményeinek a biztosítása. Amennyiben azonban az állam túllép ezen a szerepén és közvetlenül meghatározza bizonyos termékek árát, akkor sérülhet a piaci verseny áralakító szerepe. Az élelmiszer árak esetében pontosan ez történt.

Persze, mondhatnánk, hogy most nincsenek „normál körülmények”, ezért akár indokolt is lehet a kormányzati beavatkozás. Elsősorban az infláció az, ami indokként leginkább előkerül. Ezzel kapcsolatban azonban – az MNB számításai alapján – az látszik, hogy az ársapkák

indirekt módon 3-4 százalékpontos inflációs hatást generáltak, alapvetően a nem ársapkás termékeknél bekövetkezett jelentős áremelkedés miatt. Csak egyetérteni tudok azzal a véleménnyel, mely szerint „az árstop sokkal inkább tekinthető politikai terméknek, szociálpolitikai intézkedésnek, semmint inflációellenes gazdaságpolitikai lépésnek”. Én kifejezett ellenzője vagyok az ársapkás megoldásoknak és a rezsicsökkentésnek is. Valójában még szociálpolitikai intézkedésnek sem tudom tekinteni, mert nem differenciál pl. a jövedelmek szerint. Ez persze bonyolultabb rendszert igényelne, a jelenlegi politika viszont az egyszerűbb megoldásokban hisz (lásd SZJA).

Források:

<https://index.hu/gazdasag/2022/12/09/inflacio-elelmiszer-kulgzdasag-versenykepesseg-etel-draga/>

<https://www.penzcentrum.hu/vasarlas/20220927/ezert-dragul-legdurvabban-az-elelmiszer-ara-magyarorszagon-itt-a-valasz-a-40-millios-kerdesre-1129337#>

<https://www.vg.hu/kiskereskedelem/2023/05/majdnem-haromszor-nagyobb-a-dragulas-magyarorszagon-mint-az-eu-ban-az-elemzok-megfejtettek-miert>

Agroökológia

Jóllehet a mezőgazdaság részesedése a GDP-ből nálunk is folyamatosan csökken (2021-ben már csak 3,9 % volt), mégis sokan gondolják úgy, hogy ennek a szektornak jóval nagyobb a jelentősége. Amellett, hogy a természeti környezet kétségtelenül jó adottságokat biztosít a mezőgazdasági termékek (elsősorban a gabonafélék) előállításához, a közvélekedés szerint is ez az, amihez igazán értünk. Mintha nemigen tudtunk volna még kilépni agrárországi szerepünkől.

A mezőgazdaság ugyanakkor bonyolult és összetett dolog. Piacon értékesíthető termékek (ráadásul élelmiszerek) előállítása a fő feladata, de ezt nem tudja teljesen szabályozott, zárt körülmények között megvalósítani (mint egy autógyár), hanem kénytelen (ma még...) a természeti erőforrásokra támaszkodni. Ennek vannak előnyei (hiszen nagy részük még ingyenes), de vannak hátrányai is, hiszen – főként a klimatikus erőforrások – sokszor kiszámíthatatlanok. Emellett a mezőgazdaság nemcsak használja, hanem alakítja is a természeti környezetet, legtöbbször sajnos negatív irányban. A mezőgazdaság kapcsolatrendszere persze nem korlátozódik a természeti környezetre, hiszen alig van olyan nemzetgazdasági ágazat, amihez ne kötné lazább-szorosabb kapcsolat. Ezért aztán a mindenkori politika meglehetősen távolságtartással viszonyul a mezőgazdasághoz, mivel kevés politikus rendelkezik a mezőgazdaság bonyolult kapcsolatrendszerét és sajátos piaci viszonyait átlátó ismeretekkel.

A fentiekben leírtak persze nemcsak nálunk érvényesek. Nem véletlen, hogy Európában a II. világháborút követően különös figyelem irányul a mezőgazdaságra. Ez az egyedüli ágazat, amelyiket mindegyik mástól függetlenül, külön kezelnek és a Közös Agrárpolitika égisze alatt euró milliárdokat költenek rá minden évben (a 2021-2027- es időszakban évente 54 mrd eurót

EU-szinten, ebből kb. 2,2 mrd euró jut Magyarországra). Ennek a sajátos támogatási rendszernek eredetileg az volt a célja, hogy segítségével sikerüljön a háborút követő általános élelmiszerhiányt leküzdeni. Ez viszonylag hamar sikerült is, de a támogatási rendszer nem szűnt meg, mert új feladatokat találtak: a vidék elnéptelenedése elleni küzdelmet a mezőgazdaság jövedelmezőségének javítása révén. Mindezt úgy, hogy lehetőleg ne keletkezzen túl sok, nehezen eladható termékfelesleg. Ehhez – a 90-es évek kezdete óta – egy normatív (a gazdaságok földterületének a méretére épülő) rendszert működtetnek, melyben a termékek előállítása már egyáltalán nem prioritás. Ekkortájt kezdtek a figyelem fókuszába kerülni a mezőgazdaság negatív környezeti hatásai, melyek így „kapóra jöttek” a támogatási rendszer újfajta prioritásainak a kialakításához. Így jöttek létre azok az agrár-környezetvédelmi támogatások (esetükben használjuk inkább a „kifizetés” szót), melyek nem az előállított termékekért, hanem az elvégzett környezetvédelmi, természetvédelmi szolgáltatásokért fizetnek.

A kicsit hosszúra sikeredett bevezetőt az indokolta, hogy lássuk: az EU-tagállamai számára korlátozottak az egyedi („nemzeti”) agrárstratégiák lehetőségei. Nem is készül ilyesmi,² helyette ebben az évben már minden EU-s tagállam egy ún. „KAP Stratégiai Terv”-et készített arról, hogy mit akar kezdeni a neki juttatott támogatással.³ Azért azt ne gondoljuk, hogy nincs mozgástér. Az EU-ban csupán a prioritásokat fogalmazzák meg, melyekkel alapvetően nincs is probléma. A kérdés az, hogy miképpen (milyen mezőgazdasági gyakorlatok támogatásával) akarunk megfelelni a prioritásoknak. Ebben viszonylag nagy a tagállami szabadság, és ez eredményezi azt a változatosságot, amit a „közös” agrárpolitika mutat a tagállamok szintjén.

A továbbiakban két olyan lehetőségre mutatok rá, melyek a Közös Agrárpolitika keretei között is megvalósíthatók, alapvetően csak politika akarat/szándék kérdése, hogy elmozdulunk-e ezekbe az irányokba.

1. Új típusú támogatások – az eredmény-alapú kifizetések lehetőségei

Mivel a környezetnek a mezőgazdaság az egyik legjelentősebb használója és alakítója, fontos kérdés, hogy a mezőgazdaság támogatására felhasznált közpénzek miképpen szolgálják a környezet- és természetvédelmet. A hazai körülmények között elvégzett hatáselemzések is rámutatnak arra, hogy a Közös Agrárpolitika környezetvédelmi célú intézkedései nem minden esetben érik el az elfogadható határfokot, és esetenként vélelmezhető a támogatások közvetlen vagy akár közvetett negatív környezeti mellékhatása (ilyen például az a gyakorlat, hogy az agrár-környezetvédelmi kifizetésekben részesülő gazdálkodók egy része műtrágyát vásárol a támogatásból a magasabb hozamok elérése érdekében, miközben ez, ha nem is tilos, nem éppen a környezet védelmét szolgálja).

² Az utolsót, „Nemzeti Vidékstratégia” címmel Ángyán József készítette 2012-ben, a második Orbán-kormány államtitkáraként.

³ KAP: Közös Agrárpolitika.

Annak érdekében, hogy a támogatások mindinkább megfeleljenek a „közpénzeket közcélokért” elvnek, szorgalmazni kellene az eredmény-alapú kifizetési rendszerek elterjedését, melyeknél a támogatás egy meghatározott környezetvédelmi eredmény eléréséhez kapcsolódik. Európa-szerte számos kutatás történt annak kiderítése érdekében, hogy miképpen lehetne a támogatásokat a jelenleginél jobban összekapcsolni azokkal a környezeti hatásokkal, melyek létrejötte e támogatások alapvető célja. Itt elsősorban az agrár-környezetgazdálkodási kifizetések jelenlegi gyakorlatának a megváltoztatásáról van szó: különféle előírások megfogalmazása helyett a célokra kerül a hangsúly, és a kifizetések nem az előírások betartásához kötődnek, hanem a célok teljesüléséhez (pl. ha egy gazda vállalta egy élőhely megőrzését, csak akkor kap pénzt, ha ez megvalósul, ellenkező esetben – bármennyit is tett az ügy érdekében – nem jár kifizetés). Ez nyilván felerősíti az oktatási, képzési, tájékoztatási és demonstrációs háttér fontosságát. Nyugat-Európában már több helyen indítottak kisebb-nagyobb területen ilyen típusú kifizetési rendszert. Nálunk is megérett az idő arra, hogy legalább néhány pilot-területen, kísérleti jelleggel kipróbáljuk ennek a működtetését.

2. Vízvisszatartás – tájgazdálkodás - együttműködések

A mezőgazdaság természeti (agro-ökológiai) erőforrásai közül a leginkább kritikus helyzetűnek kétségtelenül a víz tekinthető. Nehéz ugyanis az optimális mennyiséget biztosítani, hiszen az sem jó, ha túl sok van belőle (belvíz, árvíz), de az sem, ha nagyon kevés (aszály). Ráadásul ez a két szélsőséges állapot egy éven belül ugyanazon a területen is megjelenhet. Sokáig persze inkább a túl sok víz jelentette a nagyobb problémát, melynek megoldására például árvízi vésztározók létesültek a Tisza-mentén. Az utóbbi években viszont inkább a vízhiány látszik nagyobb problémának, aminek a megoldása nehezebbnek tűnik, mint amilyen a vésztározók építése volt. A hiányzó víz pótlásához ugyanis komoly vízkormányzási feladatokat (csatornák kialakítása és működtetése) kell megoldani, ami csak a területen gazdálkodók beleegyezésével valósítható meg. Vannak olyan koncepciók is, melyek nem csupán csatornákkal tervezik a vízpótlást, hanem bizonyos – mélyebb fekvésű – területek elárasztásában is gondolkodnak, mondván, minden vizet meg kell őriznünk. Nyilvánvaló, hogy az ilyen extrém típusú vízpótlás radikális változtatást igényel a gazdálkodási gyakorlat terén, de a csatornás, öntözéses művelés is a korábbi, főként gabonatermesztésre alapozott gazdálkodás újragondolását igényli. A legfontosabb új elem azonban az, hogy a vízpótlás bármilyen megvalósításakor a gazdálkodóknak tekintettel kell lenniük másokra, a környékükön gazdálkodókra is. Vizet pótolni ugyanis csak táji léptékben lehet, ehhez pedig a gazdaságoknak el kell mozdulniuk a tájgazdálkodás felé. De mit is jelent ez? Elsősorban azt, hogy ki kell lépniük a mezőgazdaság szűkre szabott keretei közül, és az adott területen megvalósítható összes területhasználati lehetőséget (növénytermesztés, állattenyésztés, zöldség- és gyümölcsstermesztés, erdészet, halászat, vadgazdálkodás, gazdálkodás vizes területeken) együtt, integrált formában kell kezelniük (ezt hívják többfunkciós mezőgazdaságnak, de inkább a területhasználat a megfelelőbb kifejezés). A problémát főként az okozza, amikor a fenti funkciókat nem egy gazdaságon belül, hanem

több gazdaság együttműködésében kellene, táji léptékben működtetni. Az együttműködésre való hajlandóság ugyanis hagyományosan nagyon csekély nálunk, és az utóbbi években mintha még tovább romlott volna.

Az együttműködési problémák okaként leginkább a bizalmi deficitet szokták emlegetni. Az alábbi két vélemény is ezzel magyarázza a hazai együttműködések nehézségeit:

- A szocialista-rendszer öröksége: „...regnálása alatt a bizalmatlanság, a gyanú mintegy intézményi szintre emelkedett, az emberek hozzászoktak ahhoz, hogy a bizalmatlanság légkörében éljenek. Az intézmények és a társadalom irányában érzett bizalmatlanság a szűk családi, rokoni és baráti közösségbe vetett bizalom kizárólagosságát eredményezte (amorális familizmus)”. (Baranyai Zsolt, 2010)
- Polgárosodási deficit: „Mindaz, ami a polgári társadalom, az együttműködés, a civil kurázi, a felelősség ethosát adja, ami a kapitalizmus kialakulásában is jelen van, rendkívül kései fejlemény Magyarországon, és hiányzik az a nyolcszáz év, ami pl. a németalföldi városokban lejátszódott. Ez a rendkívül hosszú távú deficit vezetett a bizalmatlanság kultúrájához és ez magyarázza az együttműködések és a kölcsönös felelősségérzeten alapuló szolidaritási hálók hiányát.” (Hadas Miklós, 2019).

Mi az, amit egy kormányzat tehet az együttműködések érdekében? Elsősorban a helyi akciók jelentőségének a felerősítésére lenne szükség, ami a jelenlegi, meglehetősen koncentrált kormányzati intézményrendszer – valamilyen szintű – decentralizálását igényelné. Erre például a vízpótlásra épített tájgazdálkodás megvalósítása „tájgazdálkodási társulások” révén remek lehetőséget kínálna.

Pilisszentlászló, 2023. szeptember